

BÀI 20. VƯƠNG QUỐC PHÙ NAM

I MỤC ĐÍCH, YÊU CẦU

Sau bài học này, giúp HS:

1. Về kiến thức

- Xác định được vị trí của Vương quốc Phù Nam xưa trên lược đồ Việt Nam.
- Mô tả được sự thành lập, quá trình phát triển và suy vong của Vương quốc Phù Nam xưa.
- Trình bày được những nét chính về tổ chức xã hội và kinh tế của Phù Nam.
- Nhận biết được một số thành tựu văn hoá tiêu biểu của Vương quốc Phù Nam.

2. Về kĩ năng, năng lực

- Biết khai thác và phân tích được thông tin của một số tư liệu lịch sử trong bài học dưới sự hướng dẫn của GV.
- Biết tìm kiếm, sưu tầm được tư liệu để phục vụ cho bài học và thực hiện các hoạt động thực hành, vận dụng.

3. Về phẩm chất

- Bồi dưỡng tinh thần yêu quê hương, đất nước, quý trọng những giá trị văn hoá của Vương quốc Phù Nam còn để lại trong lịch sử.
- Nhận thức về chủ quyền ở vùng đất Nam Bộ của đất nước Việt Nam hiện nay có nguồn gốc lâu đời, bản địa từ xa xưa.

II CHUẨN BỊ

1. Giáo viên

- Giáo án biên soạn theo định hướng phát triển phẩm chất và năng lực.
- Lược đồ Vương quốc Phù Nam trong khu vực Đông Nam Á, Lược đồ khu vực Đông Nam Á ngày nay.
- Máy tính, máy chiếu, giấy A0 (nếu có).

2. Học sinh

SGK, một số đồ dùng học tập.

III MỘT SỐ LƯU Ý VỀ NỘI DUNG VÀ PHƯƠNG PHÁP

- Trong quá trình dạy học, GV có thể linh hoạt điều chỉnh thời lượng dạy học trong từng nội dung tùy theo cách tiếp cận của mình.
- Khi dạy về Phù Nam, ngoài những thông tin cơ bản nhất về sự thành lập, quá trình phát triển và suy vong của vương quốc, GV lưu ý cần nhận thức rõ ràng (trước hết với bản thân mình) về chủ quyền của Việt Nam đối với vùng đất Nam Bộ. Để nhận thức rõ ràng, đúng đắn, GV cần tìm hiểu thêm thông tin và cách lí giải nguồn gốc về lịch sử hình thành, suy vong, tên nước và tên kinh đô của Vương quốc cổ Phù Nam, từ đó tổ chức các hoạt động dạy học cho HS.

IV GỢI Ý CÁCH THỨC TỔ CHỨC CÁC HOẠT ĐỘNG DẠY – HỌC CHỦ YẾU

1. Mở đầu

– Mở đầu bài học là một đoạn dẫn dắt và đi kèm là một số hình ảnh những hiện vật liên quan đến Vương quốc Phù Nam. GV có thể sử dụng câu hỏi gợi mở cho HS như SGK: *Theo em, những hiện vật này chứng tỏ điều gì về chủ nhân của vương quốc cổ này?* để định hướng sự chú ý, cũng như nhận thức của HS vào bài học mới.

Khi trả lời câu hỏi GV nêu ra, HS có thể đề cập đến trình độ kĩ thuật, thẩm mĩ, sự giao thương mở rộng của người Phù Nam,... thông qua việc quan sát, khai thác hình 1.

(Gợi ý: Hình 1a. Bình gốm (kiểu Ken-đi, được trưng bày tại Bảo tàng Lịch sử quốc gia Việt Nam): Đây là loại bình có vòi thân hình cầu, phình tròn ở giữa, thu nhỏ ở cổ và đáy bình. Miệng bình loe cong. Kích thước của bình khá lớn, nhiều chiếc có hoa văn khắc vạch tam giác hay sóng nước ở thân. Có chiếc tô màu đỏ (thổ hoàng) hay tô màu đen chì rất đẹp. Điều đáng lưu ý là những bình Ken-đi thường được tìm thấy trong các phế tích đền tháp, hầu hết bị gãy vỡ, dấu vết cho thấy sự “cố ý” đập gãy rời vòi khỏi thân bình. Vì vậy nhiều khả năng cho biết đây là di vật dùng trong các nghi lễ tôn giáo Bà La Môn, những chiếc vòi bình mang bóng dáng ngẫu tượng Lin-ga – tượng trưng cho thần Si-va; Hình 1b: Chuối hạt (bằng mã não, được trưng bày tại Bảo tàng Lịch sử Quốc gia Việt Nam).

HS có thể trả lời đúng hoặc chưa đúng, trên cơ sở đó GV dẫn dắt, gợi mở vào bài học mới.

– GV cũng có thể đa dạng nội dung khởi động bằng cách linh hoạt vận dụng những tình huống dẫn dắt khác để gợi mở về Vương quốc Phù Nam trong lịch sử.

2. Hình thành kiến thức mới

Mục 1. Sự hình thành, phát triển và suy vong của Vương quốc Phù Nam

a) Nội dung chính

– Vương quốc Phù Nam ra đời khoảng thế kỉ I; phát triển hùng mạnh: khoảng thế kỉ III – V; đến thế kỉ VI thì suy yếu; bị người Chân Lạp xâm chiếm vào đầu thế kỉ VII.

– Trung tâm chính trị, kinh tế: Ban đầu là Ốc Eo (An Giang, Việt Nam), sau dịch chuyển đến Ăng-co Bo-rây (Cam-pu-chia).

b) Gợi ý các hình thức tổ chức dạy học

– GV có thể cho HS quan sát bản đồ treo tường *Vương quốc Phù Nam từ thế kỉ I đến thế kỉ VII* kết hợp với lược đồ *Khu vực Đông Nam Á ngày nay* và trả lời câu hỏi: *Vương quốc Phù Nam xưa tương ứng với lãnh thổ những nước nào ở khu vực Đông Nam Á hiện nay?* GV hướng dẫn HS cách tìm thông tin và chỉ trên lược đồ để xác định địa bàn của Vương quốc Phù Nam lúc đầu (vùng đất Nam Bộ Việt Nam) và thời kì phát triển đỉnh cao. Việc xác định địa bàn chủ yếu nằm trên vùng đất Nam Bộ của nước ta cho thấy từ rất sớm, vùng đất Nam Bộ nước ta đã có cư dân bản địa sinh sống và xác định chủ quyền lãnh thổ.

Yêu cầu cần đạt: Dựa vào lược đồ, HS có thể xác định địa bàn chủ yếu đầu tiên của Vương quốc là vùng Nam Bộ (Việt Nam), mở rộng sang vùng Đông Nam Cam-pu-chia (đến vùng hồ Tôn-lê Sáp). Thời kì hoàng kim có lúc phạm vi ảnh hưởng của Vương quốc mở rộng, bao gồm một số vùng đất thuộc các quốc gia Đông Nam Á hiện nay như: Việt Nam, Cam-pu-chia, Thái Lan, Ma-lai-xi-a, Lào,...

GV cần lưu ý: Một phần lãnh thổ và cả kinh đô của Phù Nam có thời kì đóng trên đất Cam-pu-chia ngày nay, điều đó không có nghĩa Cam-pu-chia có chủ quyền về toàn bộ lãnh

thổ của Vương quốc này. Nước Chân Lạp (Cam-pu-chia thời hậu Ăng-co) chỉ chiếm được Phù Nam từ thế kỉ VII. Trước đó, nền văn hoá Óc Eo phát triển xán lạn gắn liền với sự ra đời Vương quốc cổ Phù Nam, là nền văn hoá có nguồn gốc bản địa lâu đời. Sau đó (từ sau thế kỉ VII), vùng đất này bị Chân Lạp chiếm nhưng không quản lí được trên thực tế. Từ thế kỉ XVII, các chúa Nguyễn đã khai phá và biến vùng đất Nam Bộ thành một vùng đất màu mỡ, phì nhiêu và khẳng định rõ ràng chủ quyền của mình đối với vùng đất này. Do đó, vùng đất Nam Bộ chưa bao giờ thuộc chủ quyền của Cam-pu-chia mà thuộc về Việt Nam ngay từ rất sớm và có nguồn gốc bản địa rõ ràng. Tất nhiên, khi giải thích cho HS, GV cần nhắc đưa ra những nội dung phù hợp, vừa sức với nhận thức của đối tượng HS lớp 6.

– Dựa vào những kiến thức đã được hình thành ở trên, GV đặt câu hỏi: *Vương quốc Phù Nam ra đời ở đâu và vào thời gian nào?* GV nhấn mạnh mối ra đời của Nhà nước Phù Nam gắn liền với sự phát triển của văn hoá Óc Eo (giống như văn hoá Đông Sơn với Nhà nước Văn Lang – Âu Lạc, văn hoá Sa Huỳnh với Nhà nước Chăm-pa). Sự ra đời của Phù Nam được phản ánh qua truyền thuyết về Hồn Điên và Liễu Diệp (cũng giống như huyền thoại Con Rồng, cháu Tiên lập nước Văn Lang).

Yêu cầu cần đạt: HS xác định được địa bàn hình thành và thời gian xuất hiện của Vương quốc Phù Nam (chú ý những nét nổi bật về điều kiện tự nhiên của lưu vực hạ lưu sông Đồng Nai và sông Cửu Long – vùng đất bằng phẳng song tương đối thấp, dễ chịu tác động bởi hiện tượng triều dâng, đường bờ biển dài,... Điều này tác động đến đời sống kinh tế – xã hội của cư dân cổ nơi đây).

– GV hướng dẫn HS căn cứ vào những mốc thời gian đã được cung cấp trong SGK để thiết lập trục thời gian về các mốc hình thành, phát triển và suy vong của Vương quốc Phù Nam. HS thiết lập trục thời gian và xác định các dấu mốc quan trọng gắn với lịch sử hình thành và phát triển của Vương quốc Phù Nam trên đó. HS có thể vẽ bằng nhiều cách khác nhau. GV khuyến khích HS, miễn là đảm bảo được các ý sau: Thế kỉ I: hình thành. Thế kỉ III – V: phát triển hùng mạnh. Đầu thế kỉ VI: suy yếu. Thế kỉ VII: bị người Chân Lạp xâm chiếm.

Đối với HS khá, giỏi, GV có thể định hướng tư duy của HS với câu hỏi: *Vì sao từng là một vương quốc hùng mạnh trong thế kỉ III – V nhưng đến đầu thế kỉ VII Vương quốc Phù Nam lại bị suy yếu và bị xâm chiếm?* GV cần gợi ý để HS hiểu được: do nhiều nguyên nhân: đất đai bị nhiễm mặn bởi những đợt biển tiến, diện tích đất canh tác cũng mất dần; tuyến đường giao thương trên biển không còn đi qua Phù Nam,... tác động đến tình hình kinh tế, xã hội của cư dân nơi đây, là nguyên nhân chính dẫn đến sự suy vong của Vương quốc Phù Nam.

Mục 2. Hoạt động kinh tế và tổ chức xã hội

a) Nội dung chính

– Hoạt động kinh tế chính: nông nghiệp trồng lúa, chăn nuôi, đánh bắt thủy, hải sản, làm nghề thủ công, buôn bán đường biển.

– Tổ chức nhà nước: được hoàn thiện vào thế kỉ III: vua đứng đầu, có quyền lực tối cao, dưới là các quan lại giúp việc với nhiều cấp bậc.

– Xã hội phân chia thành 5 tầng lớp: quý tộc, tăng lữ, thương nhân, thợ thủ công, nông dân.

b) Tư liệu, kênh hình cần khai thác

– *Hình 2. Một số sản phẩm đồ gốm của cư dân Phù Nam:* Đây là hình ảnh về một số đồ gốm trong triển lãm chuyên đề gốm Óc Eo của Vương quốc Phù Nam đến từ 16 tỉnh, thành Nam Bộ năm 2017. Các sản phẩm gồm: bình, vò các kích cỡ, nước men (nguyên vẹn hoặc mảnh vỡ), con giống, chuông,... Qua đó phản ánh phần nào về trình độ kĩ thuật chế tác đồ gốm cũng như đời sống vật chất, tinh thần của cư dân Phù Nam xưa.

– *Hình 3. Khuôn đúc bằng đá:* Đây là hình ảnh của một mảnh chiếc khuôn bằng đá để đúc đồ trang sức của cư dân Phù Nam, thuộc văn hoá Óc Eo. Khuôn đúc được tìm thấy tại một di chỉ thuộc thành phố Cần Thơ ngày nay. Hiện vật được xếp vào hàng bảo vật quốc gia, hiện đang được trưng bày tại Bảo tàng thành phố Cần Thơ. Cùng với việc tìm thấy những nổi nấu kim loại (bằng đá) tại các di chỉ khảo cổ học thuộc văn hoá Óc Eo chính là minh chứng sinh động cho sự tồn tại và phát triển của những nghề thủ công có xuất xứ bản địa với trình độ kĩ thuật, kĩ thuật cao tại vùng đất Nam Bộ nước ta.

– *Hình 4. Đồng tiền kim loại của Phù Nam được tìm thấy ở di chỉ văn hoá Óc Eo:* Trong hình là đồng tiền chất liệu bạc, có xuất xứ bản địa, được cư dân Phù Nam sử dụng trong trao đổi buôn bán với nhau và với cư dân nước ngoài. Sự xuất hiện và sử dụng tiền trong trao đổi chứng tỏ một nền kinh tế hàng hoá rất phát triển tại Vương quốc.

– *Hình 5. Huy chương La Mã được tìm thấy ở di chỉ Nền Chùa (Kiên Giang):* Đây là chiếc huy chương được đúc bằng hợp kim chì – thiếc, dạng hình tròn viền răng cưa, đường kính 5cm. Một mặt huy chương là hình đầu một con sư tử, mặt bên kia hình bông hoa bốn cánh. Chiếc huy chương như một minh chứng sống động cho việc giao lưu buôn bán với thương nhân nước ngoài. Họ đã mang đến Phù Nam nhiều loại sản phẩm, hàng hoá khác nhau...

– Đoạn tư liệu (tr.92) được khai thác từ cuốn sách *Sử liệu Phù Nam* của tác giả Lê Hương xuất bản năm 1974 tại Sài Gòn (TP. Hồ Chí Minh). Thông qua tư liệu này cùng với hình 4 và 5 chứng tỏ sự phát triển mạnh của các hoạt động buôn bán bằng đường biển của cư dân Vương quốc Phù Nam với thương nhân nước ngoài thông qua cảng thị Óc Eo. Họ bán các sản phẩm bằng vàng, bạc, lụa,....

c) Gợi ý một số hình thức tổ chức dạy học

Mục a. Hoạt động kinh tế

– GV có thể đặt câu hỏi để HS liên hệ với kiến thức đã được hình thành ở mục 1 để trả lời: *Theo em, với điều kiện tự nhiên của vùng đất Nam Bộ nước ta, cư dân Phù Nam có thể*

phát triển được những hoạt động kinh tế nào? Hãy cho biết những hoạt động kinh tế chính của cư dân Phù Nam.

GV hướng dẫn HS thảo luận theo nhóm nhỏ hoặc cá nhân để xác định những nội dung.

Yêu cầu cần đạt: HS nhận thức được:

+ Với các đồng bằng được bồi đắp bởi phù sa của hệ thống sông Đồng Nai, sông Cửu Long → tạo điều kiện cho nghề nông trồng lúa nước phát triển, cùng với đó là các nghề thủ công (làm gốm, luyện đồng, rèn sắt,...). Vị trí nằm sát biển, đường bờ biển dài với những vịnh biển → thích hợp hình thành các cảng biển thu hút thương nhân nước ngoài đến buôn bán (Ốc Eo), nghề đánh bắt thuỷ hải sản và đặc biệt là buôn bán, giao thương trong và ngoài vương quốc rất phát triển.

+ Nghề trồng lúa và giao thương trên biển là một trong những nét nổi bật của kinh tế Phù Nam nhìn từ đặc trưng của điều kiện tự nhiên.

- GV chú ý hướng dẫn HS khai thác thông tin trong đoạn tư liệu cùng với các hình 2, 3, 4, 5 để giúp HS hình dung rõ nét hoạt động kinh tế của cư dân Phù Nam xưa. Đó vừa là nền kinh tế sản xuất tại chỗ (thông qua hình 2, 3), vừa có hoạt động kinh tế buôn bán trong nước và với nước ngoài (thông qua hình 4, 5 và đoạn tư liệu). Sự “ăn khớp” thông tin trong đoạn tư liệu về *Sử liệu Phù Nam* với hình đồng tiền Phù Nam, huy chương La Mã được tìm thấy ở các di chỉ thuộc ăn hoá Ốc Eo chứng tỏ điều đó. Đây là đặc điểm khác biệt khá rõ so với kinh tế của Nhà nước Văn Lang – Âu Lạc ở khu vực Bắc Bộ và Bắc Trung Bộ.

Mục b. Tổ chức xã hội

- GV yêu cầu HS khai thác thông tin trong SGK để trả lời câu hỏi: *Xã hội Phù Nam gồm những tầng lớp nào? Xã hội Phù Nam có những nét tương đồng nào so với xã hội Chăm-pa?*

Yêu cầu cần đạt: Nội dung trả lời của HS cần làm rõ các ý sau:

+ Về tổ chức nhà nước: Cũng giống như Vương quốc Chăm-pa cổ, Phù Nam là nhà nước quân chủ chuyên chế: vua đứng đầu vương quốc và có quyền lực cao nhất; dưới vua là hệ thống quan lại trong một hệ thống chính quyền có nhiều cấp bậc.

+ Về các thành phần, tầng lớp xã hội: xã hội Phù Nam phân chia thành 5 bộ phận: quý tộc, tầng lữ, thương nhân, thợ thủ công và nông dân.

+ Nét tương đồng so với xã hội Chăm-pa đó là sự hình thành của tầng lớp thương nhân.

Mục 3. Một số thành tựu văn hoá

a) Nội dung chính

- Tín ngưỡng, tôn giáo:

+ Thờ đa thần (tiêu biểu là thần Mặt Trời).

+ Tiếp nhận tôn giáo từ Ấn Độ (Phật giáo, Ấn Độ giáo); từ đây tiếp tục truyền bá đến nhiều vùng đất khác.

- Nghệ tạc tượng (gỗ, đá) đạt đến phong cách riêng (phong cách Phù Nam).
- Một số thành tựu văn hoá vật chất, tinh thần khác: đều là kết quả của sự thích ứng với điều kiện tự nhiên (sử dụng ghe, thuyền, nhà sàn trên mặt nước,...), đồ trang sức được chế tác cực kì tinh xảo.

b) Tư liệu, kênh hình cần khai thác

- Hình 6. Tượng thần Vis-nu – một trong ba vị thần quan trọng của Ấn Độ giáo – được tìm thấy ở Tân Hội (Kiên Giang). Đây là hình tượng thần Vis-nu, chất liệu bằng đồng, cao 23cm, có niên đại thế kỉ III – V. Tượng được tạo tác trong tư thế đứng, đầu đội mũ hình trụ, có 4 cánh tay (hai cánh tay sau: một tay cầm vỏ ốc - biểu tượng nguồn gốc của sự sống, tay còn lại cầm nụ sen (đã bị mất) biểu trưng cho trí tuệ. Hai cánh tay trước: một tay cầm quả cầu – tượng trưng cho sự vận hành vũ trụ, tay còn lại đặt lên cây chùy biểu tượng cho tri thức. Bức tượng là minh chứng cho sự tồn tại của Ấn Độ giáo trên vùng đất Nam Bộ, đồng thời là một sản phẩm đặc sắc của nghệ đúc tượng theo phong cách Phù Nam.

- Hình 7. Tượng Phật bằng đá thuộc văn hoá Óc Eo (thế kỉ VI – VII). Tượng Phật bằng đá thuộc văn hoá Óc Eo, niên đại thế kỉ VI - VII, tìm thấy ở Trà Vinh.

c) Gợi ý một số hình thức tổ chức dạy học

- GV yêu cầu HS đọc thông tin trong SGK, kết hợp khai thác kênh hình để thực hiện yêu cầu: *Hãy cho biết một số thành tựu văn hoá nổi bật của cư dân Phù Nam.*

Yêu cầu cần đạt: HS nêu được một số thành tựu cụ thể của cư dân Phù Nam trên các lĩnh vực: Tín ngưỡng, tôn giáo, tạc tượng, đời sống vật chất, tinh thần,... Cần lưu ý rằng tín ngưỡng, tôn giáo phong phú (trong đó có đạo Phật) là một nét đặc trưng, nổi bật của văn hoá Phù Nam.

Để giúp HS mở rộng kiến thức, GV có thể giúp HS liên hệ để biết trên thế giới có không ít quốc gia cũng du nhập Phật giáo từ bên ngoài vào và vẫn có sự phát triển mạnh cho đến ngày nay.

3. Luyện tập và vận dụng

Câu 1. Để so sánh hoạt động kinh tế, tổ chức xã hội của cư dân Phù Nam và cư dân Chăm-pa, GV hướng dẫn HS lập bảng tương tự như với Vương quốc Chăm-pa từ thế kỉ I đến thế kỉ X.

Câu 2. Đây là câu hỏi yêu cầu HS biết liên hệ kiến thức đã học (đời sống văn hoá của cư dân Phù Nam) với đời sống văn hoá của cư dân Nam Bộ nước ta hiện nay. GV định hướng HS biết liên hệ theo các mặt: tôn giáo, tín ngưỡng, đời sống vật chất - ăn, ở, mặc,... và đời sống tinh thần,... của cư dân Phù Nam xưa và cư dân Nam Bộ hiện nay để hiểu được sự kết nối, kế thừa những giá trị từ quá khứ đối với đời sống hiện tại.

V TÀI LIỆU THAM KHẢO

– Nước Phù Nam ở phía nam quận Nhật Nam, trong vịnh lớn phía tây của biển, cách Nhật Nam có đến 7 000 lí... Nước rộng lớn hơn 3 000 lí, đất trũng ẩm thấp nhưng bằng phẳng rộng rãi. Khí hậu, phong tục đại để cũng giống như Lâm Ấp. Sản xuất vàng, bạc, đồng, thiếc, trầm hương, mộc hương, ngà voi, chim công lông biếc, anh vũ năm sắc. (Theo Lương Ninh, *Vương quốc Phù Nam – Lịch sử và văn hoá*, Viện Văn hoá và NXB Văn hoá Thông tin, Hà Nội, 2005, tr.209).

– Phật giáo và tượng Phật đúng là một biểu hiện đặc trưng của văn hoá Phù Nam. Những nơi nào có tượng Phật này chính là phạm vi lãnh thổ Phù Nam hoặc có quan hệ giao lưu mật thiết với Phù Nam. (Theo *Vương quốc Phù Nam – Lịch sử và văn hoá*, Sđđ, tr.158).

KẾT NỐI TRI THỨC
VỚI CUỘC SỐNG